

Nancy Caro Hollander

Buenos Aires: a pszichoanalízis latin-amerikai Mekkája*

Az 1980-as évekre Argentína pszichoanalitikus közössége lett a világon a negyedik legnagyobb, csak az Egyesült Államok, Franciaország és Németország előzte meg. Azt mondják, Buenos Airesben, ahol a 26 milliós ország egyharmada él, több pszichoanalitikus jut egy főre, mint bárhol máshol a világon. Hogyan történt, hogy Dél-Amerika déli csücskében a pszichoanalízis ilyen rendkívüli fontosságúvá és státuszúvá vált? És milyen hatással voltak Argentína politikai viharai a pszichoanalízis alakulására az 1940-es évektől kezdve?

Buenos Aires rövid, vázlatos történelme megvilágítja azt a társadalmi környezetet, amelyben a pszichoanalitikus elmélet és intézményes gyakorlat virágzott. Buenos Aires a spanyol gyarmatosítás korában jelentéktelen, távoli helyőrség volt, és a termékeny pampákon elterülő, sekély vizű kikötőváros csak a 19. században vált Latin-Amerika legközmozopolitább és legmodernebb fővárosává. A kezdetben az ország oligarchiáját alkotó dúsgazdag marhatenyésztők és búzatermelők által uralt város Európa legbefolyásosabb városközpontjaival versengett. Széles sugárútjait díszes szobrok, luxusüzletek, kávéházak és éttermek szegélyezték, és teljes városrészeket terveztek a londoni lakónegyedek mintájára. A 20. század fordulójára a gyorsan növekvő kikötőváros olasz, spanyol, ír, angol és más európai bevándorlók célpontjává vált, akik a siker és gazdagság ambiciózus álmával érkeztek az Új Világba. A gazdaság virágzott, és 1910-re Buenos Aires 1.232.000 lakosának több mint 45 százaléka külföldi születésű volt. Noha Argentína jelentősebb 19. századi államférfiai támogatták az európai bevándorlást és a közoktatást, amelyre a féktelen tehénpásztorok és az ibériai feudális hagyományok elmaradott kultúrájának ellenszereként tekintettek, a 20. század elejének elitje ambivalensen viszonyult a bevándorlók dominanciájához a vállalkozói és szakmunkás rétegekben. Ők továbbra is önelégülten az exkluzív Buenos Aires Jockey Clubot látogatták, és megtartották maguknak a gyors növekedés profitjának nagy részét. A Buenos Aires-i kultúrát átszötte a bevándorlás élménye. Az üzleti siker és az oktatáshoz való könnyű hozzáférés vertikális mobilitást és versengést hoztak a helyi oligarchia számára. Mások számára a kevés munkahely és az alacsony bérek frusztrációt és kudarcot jelentettek, amit részben a haza elvesztését, a gyökérvesztett élet fájdalmát és a szerelmi árulást gyászoló tangó melankolikus és tiltakozó refrénjei énekelnek meg. A

* Eredeti megjelenés: Nancy Caro Hollander: Buenos Aires: Latin Mecca of Psychoanalysis. *Social Research*, 1990, 57(4): 889-919.

bevándorlók gyászoltak, de közben szervezkedtek is, szocialista és anarchista munkásmozgalmakat alapítottak, s végül az 1910-es években új középosztálybeli politikai pártot, amely megdöntötte az elit hatalmát a politikai élet és a kormányzás felett. Több mint egy évtized után a középosztály politikai hatalmát egy katonai puccs buktatta meg 1930-ban, válaszként a gazdasági világválság rengéshullámaira. Az elnöki palota politikája fasiszta, antiszemita, egyházpárti keverék lett, a kormánypolitika pedig újra az oligarchikus érdekeket helyezte előtérbe.

Az argentin kultúra arra kényszerült, hogy alkalmazkodjon a rengeteg bevándorló, külföldi tőke és európai gyártású termék beáramlásának hirtelen leállításához. A gazdasági talpraállást az új nemzeti tőkésosztály felemelkedése hozta meg, amely főként bevándorlókból és gyermekeiből állt. Számukra új munkaerőforrás termelt profitot: az egyre növekvő számú sötét bőrű, Argentína belső területeiről elvándorló munkás, akik az európai bevándorlók helyébe léptek, és a Buenos Aires-i ipari munkásosztály fő utánpótlásává váltak. Ezek a vidéki meszticek – akiket megvetően *cabecitas negras*-nak, azaz feketefejűnek vagy mexikóinak neveztek – a helyi elit és az európai kötődésű középosztály gúnyolódásának céltáblájává váltak. Mégis, szeretett városuk jellegének nem kívánt megváltozása ellenére, a Buenos Aires-iek jól éltek. A negyvenes évek elejére Buenos Aires profitált a háborús konjunktúrából, a kormány semleges politikájának és a haszonnak köszönhetően, amit abból húztak, hogy bőséges búza- és marhahús-készleteket adtak el mindkét ellenséges félnek. Ennek ellenére az értelmiség és a képzett középosztály tagjai közül sokan irtóztak a fasizmustól, azonosultak a szövetségesek küldetésével, és szívesen látták a hazájuk elpusztítása elől menekülő európaiakat.¹

Pszichoanalízis: a korai évek

A pszichoanalízis ezekben a viharos időkben jelent meg Buenos Airesben. Argentin társadalomtudósok és filozófusok a századforduló óta érdeklődtek a pszichológia és a pszichoanalízis iránt; különösen amióta 1923-ban Freud összes művét lefordították spanyolra. De csak 1942 decemberében alapította meg hat analitikus az Argentin Pszichoanalitikus Egyesületet (APA), amelyet a Nemzetközi Pszichoanalitikus Egyesület a következő évben ismert el hivatalosan. Az alapítók életrajza sok mindent előre vetít a pszichoanalízis további alakulásáról Argentínában.

Hatan voltak az alapítók: két bevándorló és négy argentin. Angel Garma spanyol pszichiáter volt, aki a Berlieni Pszichoanalitikus Intézetben képződött. Theodor Reiknél folytatta kiképző analízisét, és olyan jeles analitikusoknál is tanult, mint Franz Alexander, Therese Benedek, Otto Fenichel, Wilhelm Reich és René Spitz. 1931-ben a 27 éves Garma a berlini intézet tagjává vált, miután előadást tartott „Külső valóság és az ösztönök a skizofréniában” címmel, amelyben Freud pszichózis-konceptiójának kritikája révén bebizonyította, hogy eredeti gondolkodó. Ezután Madridba költözött, ahol pszichoanalitikus praxist kezdett, és olyan jelentős spanyol kulturális

¹ Argentína történelméről lásd: David Rock: *Argentina 1516-1982: From Spanish Colonization to the Falklands War* (Berkeley: University of California Press, 1985).

személyiségekkel ápolt baráti kapcsolatokat, mint Salvador Dalí és Federico García Lorca. Öt év után Garma elhagyta Spanyolországot, és Buenos Airesben élő nővéréhez költözött.² Párizsi tartózkodása alatt megismerkedett Celes Ernesto Carcamo argentin orvossal és homeopátával, aki a '30-as években Franciaországban tanult pszichoanalízist. Carcamo sikeresen elvégezte a képzést a Párizsi Pszichoanalitikus Egyesületnél, beleértve egy három éves analízist Paul Schiff-fel, Rudolph Lowenstein szupervíziója alatt, s ezután az egyesület tagjává vált. Carcamo és Garma összebarátkoztak, és a szakmai együttműködés terveit szőtték arra az időre, amikor majd visszatérnek Buenos Airesbe. Hazatérése után Carcamo a Durand Kórházban kezdett dolgozni analitikusként, valamint előadásokat tartott a Homeopátiás Társaságban és más tudományos intézményekben. Itt találkozott olyan orvosokkal, akik évek óta intenzíven tanulmányozták a pszichoanalitikus elméletet, és próbálták azt orvosi gyakorlatukban alkalmazni.³

Arnaldo Rascovsky egyike volt ezeknek az orvosoknak. Bal-liberális argentin zsidók gyermekeként Rascovsky klasszika-filológiát és orosz irodalmat tanult, majd 21 éves korában diplomát szerzett az orvosi karon, és az Argentin Endokrinológiai Társaság alapító tagjává vált. A tekintélyes Gyermekkórházban végzett munkája során a gyermekgyógyászatra és a neuropszichiátriára specializálódott. Miután megismerte Freud és Jung munkáit, megbizonyosodott arról, hogy a pszicho-biológiai betegségek értelmezésében a pszichoanalízisnek nagy jelentősége van, és hátrahagyva a hagyományos gyermekgyógyászatot, olyan beavatkozásokat fejlesztett ki, amelyek a gyermekkori betegségek pszichés alapjait hangsúlyozták. 1937-ben Rascovsky csoportot szervezett rokonoknak és barátoknak – köztük orvosoknak, művészeknek és filozófusoknak – a pszichoanalízis tanulmányozására, és 1939-ben elkezdte kiképző analízisét Garmával.⁴

Ez idő alatt ismerkedett meg Enrique Pichon-Rivière-rel, a francia születésű argentin pszichiáterrel. Pichon Rivière tág érdeklődési körébe tartozott a műkritika és a pszichoanalízis. Orvostanhallgatóként jelentős argentin íróknak segített bizottságot szervezni a Spanyol Köztársaság támogatására, és művészeti kritikákat írt, valamint pszichoanalitikus rovatot indított a *Nervio* című folyóiratban. 1936-ban végezte el az orvosi egyetemet, azután a Hospital de las Mercedesben dolgozott, ahol érdekelni kezdték a mentális betegek szexuális problémái. Pichon Rivière politikailag aktív maradt, részt vett a Goya Szocialista Párt megalapításában. Miután házasságot kötött Arminda Aberrasturyval, aki később a gyermek-pszichoanalízis egyik vezető szaktekintélye lett, közösen pszichoanalitikus tanulócsoportot szerveztek. 1940-ben Pichon Riviere elkezdte kiképző analízisét Garmával.⁵

Néhány évvel később érkezett Buenos Airesbe Marie Langer. Langer asszimilálódott és politikailag haladó szemléletű polgári zsidó családban született Bécsben, és iskolái között volt a híres bécsi Schwarzwald Iskola, ahol jártasságot szerzett a marxizmusban és a feminizmusban. Miután elvégezte az orvosi egyetemet,

² Angel Garma: Entrevista a los fundadores: Angel Garma. *Revista de Psicoanalisis*, 1983, 40, 5-6.

³ APA: *Asociación Psicoanalítica Argentina, 1942-1982* (Buenos Aires: APA, 1982).

⁴ Arnaldo Rascovsky: Entrevista a los fundadores: Arnaldo Rascovsky. *Revista de Psicoanalisis*, 1984, 41: 2-3.; interjú Arnaldo Rascovsky argentin pszichoanalitikussal, Buenos Aires, 1990. augusztus 3.

⁵ Interjú Marie Langer argentin pszichoanalitikussal, Mexikó, 1984. február; interjú Arnaldo Rascovskyval, 1990. augusztus 3.

néhány évet a Bécsi Pszichoanalitikus Intézetben töltött, ahol Richard Sterbánál folytatta kiképző analízisét, és Helen Deutsch és Jeanne Lampl de Groot előadásaira járt. Az osztrák fasizmus erősödésének időszakában Langer antifasiszta politikai aktivizmusa miatt abbahagyta tanulmányait, és Spanyolországba ment, ahol egy nemzetközi orvosi brigád tagjaként sebesült köztársaság-párti katonákat ápolt. Végül el kellett hagynia Európát, és öt nehéz évet töltött Uruguayban, mielőtt Buenos Airesbe költözött, ahol újra előtérbe került a pszichoanalízis iránti szakmai elkötelezettsége.⁶

Az APA alapító tagjai az emberi szabadság társadalmi és személyes aspektusaival foglalkozó gondolkodóknak azt a századforduló óta élő szellemi hagyományát követték, amely a pszichoanalízist más elméletekkel, például a marxizmussal integrálható eszmének tekinti, s amelynek segítségével megérthetővé válhatnak az emberi termelőtevékenység és öröm intézményes és szubjektív határai. A két háború közti kulturálisan termékeny európai évek alatt művészek, írók és társadalomtudósok vizsgálták a marxizmus és a pszichoanalízis szempontjait, szisztematikus megközelítéseket keresve a történelem során és a korabeli ipari kapitalizmusban jelenlévő elnyomó társadalmi viszonyok forrásának elemzéséhez. Míg a marxizmus a kapitalizmus alapvetően ellentmondásos és kizsákmányoló osztályviszonyait boncolgatta, a pszichoanalízis kritikailag vizsgálta azt a folyamatot, amelynek során a libidinális hajtóerők a tömegek tudattalanjának egy alapvetően frusztráló és megalégedést nem adó valósághoz való alkalmazkodása során elfojtás alá kerülnek. A pszichoanalízis álláspontja szerint a család volt a központi kiváltó intézménye azon neurózisoknak, amelyek minden társadalmi osztályban szilárdan rögzítik a polgári társadalom alappilléreit az egyén személyiségében. Mindkét eszmerendszer radikálisan megkérdőjelezte az éppen uralkodó társadalmi rendszert, és felszabadítási stratégiákat is kínált.⁷

Annak ellenére, hogy az APA alapítói és sok későbbi tagja e pszichoanalitikus hagyomány képviselőiként tekintettek magukra, az APA első éveire inkább az volt a jellemző, hogy egy magas szakmai színvonalú intézetet és társaságot próbáltak létrehozni, amely privát vállalkozás volt, és távol állt a korábbi évek politikai elkötelezettségétől. Ez részben reakció volt a peronista kormány politikájára (1946-1955), amely az analitikusok többsége szerint az európai fasizmust idézte. Mint sokan az európai születésű vagy származású középosztály tagjai közül, ezek az analitikusok Perón⁸ nacionalista politikáját és a főként mesztic munkásosztály – az „iskolázatlan” feketefejűek – mobilizálását az európai fasizmus latin-amerikai változataként értelmezték. A peronizmus alapja az Argentínát uraló angol és amerikai ipari imperializmus és európai kulturális hegemonia politikai kritikája volt, amely fenyegetést jelentett a pszichoanalitikus, valamint a művészeti és tudományos közösség szellemi hagyományaira.

⁶ Nancy Hollander: Introduction. In: Marie Langer: *From Vienna to Managua: Journey of a Psychoanalyst* (London: Free Association Books, 1989).

⁷ Lásd pl. Russell Jacoby: *The Repression of Psychoanalysis* (New York: Basic Books, 1983); Rosalind Coward: *Patriarchal Precedents: Sexuality and Social Relations* (London: Routledge & Kegan Paul, 1983).

⁸ Juan Domingo Perón (1895-1974) katonatiszt, politikus, háromszor megválasztott argentin elnök (1946, 1951, 1973)

A kormány populista politikája ellenére Buenos Aires kedvező körülményeket kínált a pszichoanalízis oktatását, képzését és gyakorlását összefogó központ számára. Az első tíz évben az alapítók feladata volt a kiképző analízisek vezetése, az elméleti és klinikai kurzusok tartása, és az APA programjainak szervezése. Tudományos előadásokat tartottak hazai és nemzetközi találkozókra. Hatalmas energiát fektettek a pszichoanalízis megismertetésébe az orvosi és a laikus körökkel egyaránt. Erőfeszítéseikben támogatta őket egy gazdag vállalkozó, aki hálás volt, mert Pichon Rivière kigyógyította elegáns áruháza vezetőjét agorafóbiájából, ezért finanszírozta a *Revista de Psicoanalisis* című folyóirat megjelenését. A folyóirat 1943-ban jelent meg először, és hamarosan jó hírnévre tett szert, mert a pszichoanalízist és más tudományágakat integráló munkák széles skáláját mutatta be, valamint eredeti német, angol és francia pszichoanalitikus műveket tett elérhetővé spanyol fordításban egész Latin-Amerikában, amire más pszichoanalitikus folyóiratokban nem volt példa.⁹ A Revistára elő lehetett fizetni és hozzáférhető volt az APA könyvtárában, de árulták sok olyan Buenos Aires-i könyvesboltban is, melyek vásárlói érdeklődtek a társadalomtudományok és a művészetek iránt.¹⁰

Ebben az időszakban a pszichoanalízis rendkívüli hatásának Buenos Airesben több összetevője volt. Ahogy az APA egyik volt elnöke fogalmazott, a pszichoanalízis fontossága Argentínában egyszerűen kereslet és kínálat kérdése volt. Az analitikusoknak volt mit ajánlaniuk, és az intézmények, az emberek, Buenos Aires kultúrája ezt mohón fogyasztották.¹¹ Sok analitikus számára a pszichoanalízis élete fő szenvedélyévé vált; mélyen hitték, hogy az analízis egyszerre az általános emberi felszabadulás eszköze és gyógyír az egyéni szenvedésekre. Kórházakban adtak elő a betegségek kezelésének egyéni és csoportos terápiás modelljéről, megküzdve az orvosi közösség kezdeti ellenállásával. Rascovsky például, akit pályája elején foglalkoztatott a gyermekbántalmazás, a Gyermekbántalmazásban anya-gyermek csoportokat szervezett, ahol a résztvevők a gyerekek fejlődésének pszichológiai aspektusairól tanulhattak. Ez a kezdeményezés egyike volt azoknak, amelyek a gyermekkori megelőzésre alkalmazták a pszichoanalízist. Kurzusokat tartottak a Buenos Aires-i egyetem orvosi karán, amelyeket nemcsak diákok hallgattak, hanem a nagyközönség számára is nyitottak voltak. Az analitikusok más argentin városokban is tartottak előadásokat és néha egész hónapos kurzusokat is, valamint előadtak nemzetközi és latin-amerikai pszichoanalitikus és orvosi kongresszusokon, amelyek közül sokat ők maguk szerveztek. Közismert angol, európai és észak-amerikai analitikusok jöttek kurzusokat vezetni az APÁ-ban, melyekről a főbb Buenos Aires-i újságok is hírt adtak. Az analitikusok rádióműsorokban beszéltek, újságcikkeket írtak és könyveket publikáltak azzal a céllal, hogy minél szélesebb körben népszerűsítsék a pszichoanalízist.¹²

Az elkötelezett analitikusok közkórházakban is dolgoztak, így a munkásosztály is részesült a szakértelmükből. Magánpraxisaik is virágoztak. A felső-középosztály és középosztály tagjai özönlöttek analízisre, mert tudták, milyen nagy presztízsnak örvend Európában, és igyekeztek utánozni európai nagyvárosi társaikat. Egy

⁹ A. Limentani: The Psychoanalytic Movement During the Years of the War (1939-1945) According to the Archives of the IPA. *International Review of Psychoanalysis*, 1989, 16: 3-13.

¹⁰ Interjú Jorge Mom argentin pszichoanalitikussal, Buenos Aires, 1990. augusztus 7.

¹¹ Uo.

¹² Interjú Mauricio Abadi argentin pszichoanalitikussal, Buenos Aires, 1990. augusztus 2.

középosztálybeli személy könnyebben megengedhette magának, hogy analízisre költsön, mint új autóra vagy lakásra, így a pszichoanalízis az anyagi javak felhalmozásánál kevésbé költséges stratégiaként szolgált a vertikális mobilitás és társadalmi státusz kellékeinek megszerzésére irányuló lendületben. Az értelmiség pedig az analitikus díványon kereste a válaszokat az ember egzisztenciális félelme és az élet értelme nagy kérdéseire. Ebben az értelemben a pszichoanalízis jól illeszkedett az argentin intellektuális élet és kultúra hagyományához, amelyben hangsúlyos volt az a mélyen eredő és átható dilemma, miszerint a bevándorlók és külföldi születésűek rendkívül magas aránya útjában állt annak, hogy az argentinok rátaláljanak magukra és meghatározzák, kik ők mint nemzet és nép.¹³ Mindezen okok miatt, az ötvenes évek közepére a pszichoanalitikusok egyértelműen a kikötőváros legtekintélyesebb szakemberei közé tartoztak.

A hatvanas évek elején az APÁ-ba jelentkező harmadik és negyedik generáció tagjai közül sokan korábban liberális és baloldali anti-peronista egyetemi aktivisták voltak. Visszaemlékezéseikben úgy értelmezik a pszichoanalízis népszerűségét, mint ami szerves része volt a Perón 1955-ös elűzését követő kulturális virágzásnak, amely egy évtizednyi alkalmatlan, de névlegesen demokratikus kormányzást hozott, valamint a magaskultúra iránti populista ellenségesség végét. Emlékeik szerint a pszichoanalízis átítatta a középosztálybeli diákok és értelmiségiek heves eszmecseréit a sokasodó filmklubokban, filozófiai társaságokban és irodalmi körökben, amelyek elárasztották Buenos Airest az európai művészet, irodalom és filmművészet legfrissebb trendjeivel.¹⁴ A pszichoanalízist hivatásként választók jelentős százaléka a mentális egészség mellett társadalmi és filozófiai kérdések iránt is érdeklődött. A hatvanas évek közepén pedig az orvosi egyetemet végzők közül sokan választották a pszichoanalízist a kutatói karrier helyett, mert Argentína gazdasági problémái miatt az állam megvonta a támogatást azoktól a magas költségű kutatási projektektől, amelyekben nagy összegű laboratóriumokra és felszerelésekre lett volna szükség. Fontos privát kutatóintézetek kényszerültek bezárásra ebben az időben forráshiány miatt. A pszichoanalízis vonzó lehetőséggé vált, mert nem igényelt folyamatos támogatást vagy drága infrastruktúrát. Ráadásul a hatvanas évek második felében a pszichoanalízis nem esett áldozatul a társadalomtudományokat progresszív politikai irányultságuk és közösségi kutatásaik miatt sújtó üldöztetésnek. Valójában, ahogy a jobboldal politikai befolyása erősödött – melynek csúcsa az 1966-os katonai puccs volt –, a pszichoanalízis a liberális és baloldali erők menedékévé vált, olyannyira, hogy egy időre a politikai ideológia helyébe lépett.¹⁵

Társadalmi elkötelezettség és pszichoanalízis

Az intézményes bővüléssel egyidőben az APA kezdte a hanyatlás jeleit is mutatni. A hatvanas évek végére a társaságon belül a fiatal analitikus-jelöltek elégedetlenné váltak, mivel szerintük az APA az intellektuális stagnálás jeleit mutatta. Felhívták a

¹³ Gino Germani: *Política y sociedad en una época de transición* (Buenos Aires, 1963).

¹⁴ Interjú Julia Braun de Dunayevich argentin pszichoanalitikussal, 1990. augusztus 2-9.

¹⁵ Interjú Edmundo Zimmerman argentin pszichoanalitikussal, Buenos Aires, 1990. augusztus 8.

figyelmet a valós társadalmi párbeszéd hiányára, ami az APA találkozók fő témáiban mutatkozott meg: a találkozók az analitikus technikák fejlődésére és a pszichózis tanulmányozásának új határterületeire fókuszáltak. A korábban az analitikusokat foglalkoztató átfogóbb kérdések, mint az egyén és a társadalmi elnyomás kapcsolata, valamint a pszichoanalízis szerepe az elnyomó társadalmi struktúrák elleni stratégiában, nem voltak napirenden. A jelöltek azzal vádolták az alapítókat, hogy szűkkörű, elitista kontrollt gyakorolnak az APA adminisztrációja felett, és nem hajlandóak olyan demokratikus eljárást bevezetni, melynek eredményeképpen a szavazati joggal nem rendelkező tagok és a jelöltek is részt vehettek volna a kiképzéssel kapcsolatos döntéshozatalban. Az APÁ-n belüli befolyásszerzési küzdelmek, amelyek korábban egymással szembenálló kiképző analitikusok és analizáltjaik csoportjai között folytak, ebben az időben a pszichoanalízis különböző iskolái és irányai köré csoportosultak. Ezeket a feszültségeket tovább fokozta egy másik, világosabban definiált politikai küzdelem a hatvanas évek végén, amelyben néhány kiképző analitikus és sok fiatalabb analitikus-jelölt együttesen és nyíltan bírálta az APA elzárkózását az Argentínát érintő nemzeti válságtól. Követelték, hogy az APA intézményesen vegyen részt a minden argentin érintő társadalmi és politikai kérdések megvitatásában. Néhányan azt állították, hogy az APA merev, hierarchikus szervezeti struktúrája Argentína függő helyzetben lévő kapitalista rendszerének igazságtalan osztályviszonyait tükrözi. Ezek a kritikus hangok azzal vádolták az APÁ-t, hogy elzárkózó és önmagát éltető titkos menedékkévé válik egy olyan elit szakmai körnek, amely a privilégiumai fenntartásában érdekelt, és ezért igazodik az uralkodó osztályhoz és a meglévő társadalmi rendhez.¹⁶

Az APA konzervatív tagjai azzal védték az elszigetelődést, hogy a pszichoanalízisben szükséges a semlegesség, egyrészt az érték-semleges tudományos kutatás érdekében, másrészt a terápiás kezelésben, amelyben a kliens semmit nem tud az analitikusról, így az analitikus személyére történő indulatáttétel olyan fantáziákat hív életre, amelyek felfedik a kliens neurózisának természetét és etiológiáját. Az APA kritikusai erre azzal érveltek, hogy a semlegesség az analitikus részéről lehetetlen. Egyrészt a tudományos megismerést mindig a kutató ideológiai keretezése alakítja, másrészt az analitikussal kapcsolatban minden, beleértve a nyelvhasználatot, viselkedést, ruházatot, a rendelőt, a kezelési díjakat, egy specifikus osztály- és kulturális helyzetet képvisel, ami lehetlenné teszi a semlegességet még az áttételi kapcsolatban is. A kritikusok szerint az analitikus nem különbözik bármely más egyéntől a társadalomban, így a semlegesség pozíciójához való ragaszkodás a társadalmi, politikai és gazdasági egyenlőtlenségekkel szembeni ideológiai és pszichológiai tagadás. Érvelésük szerint a valóság efféle misztifikálása egyet jelent az olyan erőkkkel való azonosulással, amelyek az elnyomó társadalmi struktúrák és osztályellentétek fenntartásában érdekeltek.¹⁷ Ez a kérdés központi vitatéma lett a hatvanas évek végén, amikor a politikai helyzet a szembenálló felek nyílt konfrontálódásáig fokozódott.

¹⁶ Interjú Leticia Cufre argentin pszichoanalitikussal, Mexikóváros, 1984. február.

¹⁷ Interjú Eduardo Pavlovsky argentin pszichoanalitikussal és drámaíróval, Los Angeles, 1987. május; M. Langer et al.: *Cuestionamos I* (Buenos Aires: Granica Editor, 1971).

Egy évtized megbukott gazdaságpolitikája leszűkítette a kapitalizmus társadalmi bázisát Argentínában, és a katonai puccs után az állam ténylegesen felszámolta az ellenzéki politikai véleményt kifejezésének minden csatornáját. Ez az ellenzék még a peronizmus idején vált egyre erősebbé, és a radikalizált és militáns peronista munkásosztályhoz most egyre nagyobb számú szövetséges csatlakozott a korábban anti-peronista középosztály és a diákság soraiból, akik felismerték a külföldi dominancia nacionalista kritikájára épülő mozgalom alapvetően progresszív indíttatását. A kormány koherens gazdaságpolitika helyett a katonai elnyomást választotta, egyetlen stratégiaként a növekvő munkanélküliség és infláció, illetve az argentin kis- és középvállalkozások tönkremenetele ellen, amelyek nem bírták a versenyt a külföldi tőkével. Ez a lobbanékony helyzet aztán lángot is vetett az 1969-es általános sztrájkokban, amelyekben munkások és diákok a helyi közösségek támogatásával elfoglalták a főváros és a vidéki városok legfontosabb részeit. Az ország történetében először általános népfelkelés tört ki, amelyet a légierevel támogatott, felfegyverkezett katonaság a városok elfoglalásával fojtott el.¹⁸

Az analitikus közösséget közvetlenül érintették az események, és ebben a közösségben is jelen volt az állampolgárok által képviselt politikai nézőpontok teljes spektruma. A kiképző analitikusok közül Marie Langer és José Bleger, akik régóta kötődtek a marxizmushoz és a baloldalhoz, azt képviselték, hogy a pszichoanalízist össze kell kapcsolni a politikai elköteleződéssel. Ők és néhány fiatalabb, politikailag aktív kollégájuk szemináriumokat tartottak a marxizmusról, és találkozókat szerveztek az aktuális politikai események megvitatására. Az újonnan belépő analitikus-jelöltek politikai összetétele is változott. Néhányan a kommunista párt tagjai voltak, de kiábrándultak a behaviorizmusból és a párt pszichoanalízis-ellenességéből; mások különböző marxista pártok tagjai voltak, vagy a tömegebázisú peronista mozgalom erősödő baloldali szárnyához tartoztak. Például Hernan Kesselman, a fiatal, peronizmussal szimpatizáló analitikus-jelölt szociálpszichiátriai háttérrel jött kiképző analízisre. Kesselman a Lanus Kórházban dolgozó pszichiáter-generációnak volt a tagja, amely Buenos Aires ipari övezetének közkörháza volt, és szegény és munkásosztálybeli betegeket látott el. Mint sok fiatal pszichiáter, Kesselman is középosztálybeli volt, és pszichológiát tanult, mielőtt elvégezte volna az orvosi egyetemet. A Lanus Kórházban csatlakozott azokhoz a fiatal pszichiáterekhez, akik hosszú és megerőltető szakmai gyakorlatuk során nemcsak alapos orvosi kiképzést kaptak, hanem első kézből érthették meg a munkásosztálybeli családokat felörlő társadalmi és gazdasági valóságot. Noha nem álltak közös politikai platformon – voltak köztük liberálisok, marxisták és anti-marxisták is –, mindannyian tudatossá váltak az egyéni testi és lelki betegségek társadalmi összetevői iránt. Ez a tudatosság motiválta Kesselmant, hogy az APA ellenzéki erőinek oldalára álljon.¹⁹

Kesselman és más analitikus-jelöltek – köztük Armando Bauleo, aki az alapító Pichon Rivière által képviselt neuro-pszichiátriai irányból érkezett a

¹⁸ J. Corridi: Argentina. In: R. Chilcote és J. Edelstein (szerk.): *Latin America: The Struggle with Dependency and Beyond* (New York: John Wiley & Sons, 1974). Lásd még: J. Corridi: *The Fitful Republic: Economy, Society and Politics in Argentina* (Boulder: Westview Press, 1988); M. Garretton: *The Failure of Dictatorships in the Southern Cone*. *Telos*, 1986, 68: 71-78; D. Hodges: *Argentina, 1943-1987: The National Revolution and Resistance* (Albuquerque: University of New Mexico Press, 1988).

¹⁹ Interjú Hernan Kesselman argentin pszichoanalitikussal, Buenos Aires, 1990. augusztus 2.

pszichoanalízishez és Eduardo Pavlovsky, aki klasszikus pszichoanalízisben és színjátszásban is képzett volt – a politikailag elkötelezett mozgalom határozott vezető alakjai lettek a pszichoanalízisen belül. Noha osztály-származásuk különböző volt, összekapcsolták őket diákként és fiatal szakemberként szerzett tapasztalataik, amelyeken keresztül közvetlenül vizsgálhatták a Buenos Aires-i polgári társadalom ellentéteit.²⁰ Ők és kollégáik új szemléletmódot hoztak a pszichoanalízisbe, amit nem a status quo-hoz való alkalmazkodás eszközének tekintettek, hanem olyan módszernek, amely hozzájárulhat a létező pszichológiai és társadalmi valóság megváltoztatásához.²¹ Az APÁ-ban intézményesült pszichoanalízis elitizmusának, tekintélyelvűségének és merevségének kritizálásán túl, e belső ellenzékből sokan úgy vélték, hogy a pszichoanalitikus elméletnek magában kell foglalnia az osztálytársadalom és a hegemon ideológia marxista felfogását annak érdekében, hogy megérthetővé váljanak a hiteles egyéni pszichológiai változás lehetőségét leszűkítő külső határok.²²

Az APÁ-ban fellépő feszültségeket más országokban is átélték a pszichoanalitikus mozgalomban. 1968-ban az európai országok diák- és munkáslázadásai, valamint az amerikai háborúellenes mozgalom számos pszichoanalitikus szervezetben visszhangra találtak a fiatal analitikus-jelöltek által megfogalmazott kritikákban. Az argentinok rangidős analitikusokkal összefogva látható erővé váltak a nemzetközi analitikus közösségben két nemzetközi kongresszuson, először Rómában 1969-ben, majd Bécsben 1971-ben, ahol kulcsszerepet játszottak az ellenkongresszusok megszervezésében. Az ellenzéki argentin jelenlét érződött az 1971-es hivatalos kongresszuson is, ahol Marie Langer meglehetősen nagy vitát kiváltó előadást tartott „Pszichoanalízis és/vagy társadalmi fordulat” címmel. Langer hangsúlyozta a társadalom radikális átalakulásának elkerülhetetlenségét, és arra ösztönözte kollégáit, hogy analitikus tudásukat a változás folyamatának elősegítésére, ne pedig a hátráltatására használják. Arra intette a hallgatóságot, hogy ne kövessék azokat az analitikusokat, akik a forradalom után elhagyták Kubát vagy azokat, akik Salvador Allende megválasztása után Chiléből készültek távozni. „Ezúttal”, jelentette ki, „sem Marxot, sem Freudot nem fogjuk megtagadni.”²³

Sok országban élt mély kiábrándultság a pszichoanalitikus szervezetekkel szemben a kritikusok körében, de az argentinok voltak azok, akik végül szakítottak is a hivatalos analitikus intézményükkel. Az argentin ellenzék úgy érezte, nincs más lehetősége, mint hogy kilépjen az APÁ-ból, amiért az konzervatívan visszautasította, hogy fellépjen a növekvő politikai elnyomás ellen, még akkor is, amikor az már közvetlenül érintette a mentálhigiénés szakemberek közösségének tagjait. A kilépők úgy vélték, nem volt többé lehetséges belülről megreformálni az intézményt. A törés 1971 októberében következett be, amikor heves viták és fájdalmas döntések közepette az ellenzék által alapított két csoport, a Plataforma és a Documento formálisan kilépett az APÁ-ból és az argentin intézményesített pszichoanalízisből.

²⁰ Interjú Armando Bauleo argentin pszichoanalitikussal, Havanna, Kuba, 1990. február 21.

²¹ M. Langer et al.: *Memoria, historia y dialogo psicoanalitico* (Mexico City: Folios Ediciones, 1981); interjú Armando Bauleoval, Havanna, Kuba, 1990. február; M. Langer: *Vicisitudes del movimiento psicoanalitico argentino*. In: F. Basaglia et al. (szerk.): *Razon, locura y sociedad* (Mexico City: Siglo Veintiuno, 1978).

²² C. Bigliani, L. Bigliani, L. Esmerado Capdouze: *Dependencia y autonomia en la formacion psicoanalitica*. In: Langer et al., *Cuestionamos I*; M. Langer et al.: *Cuestionamos II*. (Buenos Aires: Granica Editor, 1973).

²³ M. Langer: *Psicoanalisis y/o revolucion social*. In: Langer et al., *Cuestionamos II*.

A szakadás drámai hatással volt az APÁ-ra. Voltak, akik megkönnyebbültek, hogy a politikai aktivisták elmentek. Mások számára az ügy, fenyegetést jelentett a pszichoanalízis életerejére. Azok közül, akik maradtak, sokan azonosultak a távozók kritikájával, de úgy vélték, belülről kell megvívni a harcot. Megint mások sajnálták, hogy a szakma legjobbjai közül többen elhagyják az APÁ-t, de fontosnak tartották a politikai meggyőzések és a szakmai élet szétválasztását.²⁴ A szakadásnak az analitikus közösségen túl is hatalmas visszhangja volt. Juan Carlos Volnovichot, a Plataforma csoport politikai kapcsolatokért felelős tagját elárasztották a sajtó-megkeresések. A fontosabb Buenos Aires-i újságokban és magazinokban megjelenő cikkek jelentős része a pszichoanalízis, politika és semlegesség kérdéseire fókuszált.²⁵

A szakításnak az APA hivatalos történetében szereplő, 11 évvel később a maradék által megjelentetett értelmezése szerint az aktivisták olyan személyek voltak, akik összezavarodtak, és azt gondolták, hogy a politikai és ideológiai kérdéseknek központi helye van a pszichoanalitikus elméletben és gyakorlatban. E vélekedés szerint a kilépők akciója „alárendelődéssel, eltorzulással és végső megsemmisüléssel” fenyegette szakmájuk jövőjét.

A kilépők viszont másképp látták a helyzetet. Ők Reich, Fenichel, Fromm és Marcuse munkáit olvasták – szocialista meggyőződésű analitikusokét és társadalomtudósokét, akik a polgári társadalmat pszichoanalitikus szemszögből kritizálták –, és határozottan képviselték azt a meggyőződésüket, hogy a pszichoanalízisnek foglalkoznia kell a lelki szenvedés társadalmi vetületeivel is, elméletben és gyakorlatban egyaránt. De ennél az analitikus irányvonalnál talán még nagyobb hatása volt az egyre mélyülő nemzeti gazdasági és társadalmi válságnak, ami miatt az elszakadók úgy vélték, olyan pszichoanalízisre van szükség, amely erkölcsi kötelességének tekinti a társadalmi elnyomás elleni küzdelmet.

A pszichoanalízis szembeszáll az állammal

A pszichoanalízisen belüli törés abban az időben következett be, amikor a katonai karhatalom egyre erősödő radikalizálódást idézett elő a szervezett munkások, egyetemi és középiskolai diákok, valamint a középosztálybeli diplomások körében, akik közül sokakat politikailag mozgósított a peronizmus radikalizálódó ága. Marxista és baloldali peronista gerillacsoportok alakultak, amelyeknek a katonai célpontok és a külföldi tőkések elleni fegyveres támadásai éles ellentétben álltak a katonai és félkatonai erők szisztematikus elnyomásának erőszakosságával, amelyek az Argentínát uraló érdekszövetségeket kritizáló egyének és csoportok ellen irányultak.²⁶

A politikailag aktív analitikusok kritikus írásokat publikáltak az aktuális válságról és a pszichoanalízis azon irányairól, amelyek szerintük a status quo-val való együttműködést képviselték. Az egyik központi kérdés, amely újra és újra felmerült a vitában, a semlegesség volt, amit az aktivisták ismét mint lehetetlen szakmai ideált

²⁴ Interjú Antonio Barutia argentin pszichoanalitikussal, Buenos Aires, 1990. augusztus 8.

²⁵ Interjú Juan Carlos Volnovich argentin pszichoanalitikussal, Buenos Aires, 1990. augusztus 7.

²⁶ Interjú Dr. Ignacio Maldonado argentin pszichoanalitikussal, Mexikóváros, 1984. február.

kritizáltak. Az APA semlegességet védelmező pozícióját képmutatónak tartották. Néhány kritikus semlegesebbnek látta saját magát, mint a politikailag konzervatív analitikusokat, akik a kliensek asszociációi közül a valóságra vonatkozókat mint pszichoanalitikus szempontból jelentékteleneket figyelmen kívül hagyták. A kilépett analitikusok úgy gondolták, hogy mivel ők jobban tudatában vannak nem-semleges pozíciójuknak, mint politikailag konzervatív kollégáik, az elaborálható és megóvható a pácienseik pszichoanalitikus tapasztalatába való beavatkozástól.²⁷ Többek szerint a tagadás, nem pedig a semlegesség volt az, ami miatt az analitikus nem volt hajlandó foglalkozni a kliens szabad asszociációiban megjelenő valóságos elemekkel. Szerintük azok az analitikusok, akik csak áttételként értelmezték klienseik gondolatainak és érzéseinek politikai tartalmát, tudatos vagy tudattalan elfojtásban éltek, vagy nem voltak képesek a saját áttételeiket kezelni azokkal a fenyegetésekkel kapcsolatban, amelyek az ő életüket is érintették, nemcsak a klienseikét. A tagadás, nem a semlegesség motiválta az analitikust arra, hogy a jelen körülményekért való aggodás és félelmek minden aspektusát az áttételi kapcsolatban felmerülő gyermekkori szorongásként értelmezze. Sőt, szerintük csak az elfojtással volt magyarázható az érzelm hiánya mind a kliens, mind az analitikus részéről, amikor az állami elnyomás megéléséről volt szó.²⁸ A kilépett analitikusok úgy vélték, fontos a kliensek szorongására és félelmeire reagálni és végigkísérni őket a küzdelmükben, hogy kezelni tudják az országban beállt drámai válsággal való konfrontálódást. Különösen fontos téma volt a veszteség, amit a kliensek és az analitikusok egyaránt átéltek az élet számos területén, a civil társadalom eróziója nyomán, melyet a katonai és félkatonai erők csapásai eredményeztek.

A volt APA tagok sokféle projektet kezdeményeztek azzal a céllal, hogy szakmai munkájukat és politikai elkötelezettségüket integrálni tudják. Néhányan aktívvá váltak a politikailag progresszív Argentínai Pszichiáterek Szövetségében (FAP), amely a katonai kormányzás illegális akcióinak – többek között politikai aktivisták és szakszervezeti tagok meggyilkolása és eltüntetése – kritizálása révén vált ismertté. A FAP tagjaiként olyan kutatásokban és programok kifejlesztésben vettek részt, amelyek a szélesebb rétegek komoly társadalmi problémáival foglalkoztak, például az alkoholizmussal.

Néhány kilépő, köztük Langer, a pszichoanalízis és a marxizmus gyakorlatának szintézisét lehetővé tevő projekt kidolgozásának szentelte magát, amely egyben a pszichoanalitikus kiképzés demokratizálásának tervét is magába foglalta. A Pszichológiai Társasággal és az újonnan alakult Nevelépszichológusok Társaságával együtt megalapították a Mentálhigiénés Dolgozók Szervezetét, amely elsőként törölte el a mentálhigiénés orvos és nem orvos végzettségű dolgozók közti régóta fennálló rangbéli különbségeket azáltal, hogy analitikus kiképzést és szupervíziót kínált azoknak a pszichológusoknak és szociális munkásoknak, akik nem tudtak belépni az orvosok által irányított APÁ-ba. A politikailag aktív analitikusok hittek abban, hogy ez az új szervezet, azáltal, hogy közös szakmai platformot kínál a mentálhigiénés szakma minden ágának, közös szakmai és politikai identitást fog kialakítani, és így növeli a

²⁷ Interjú Astrid Rusquellas argentin pszichoanalitikussal, Los Angeles, 1990. június 18.

²⁸ M. Langer és S. Bergmann: „Patología femenina y condiciones de vida”. Előadás a FAP 1973-as Kongresszusán Cordobában; N. Hollander: Marie Langer: Psychoanalysis in the Service of People. *Psychoanalytic Critique*, 1985, 1: 67-78.

szolidaritás lehetőségét a szakszervezeti harcokban és az argentin kapitalizmus korrump gazdasági és politikai struktúrái elleni küzdelemben.

1972 közepén megalapították a Kutató és Kiképző Központokat (CDI), amelyek közül a legfontosabb és leghosszabb ideig működő Buenos Airesben volt. A CDI célja olyan mentálhigiénés szakemberek kiképzése volt, akik képzésük részeként foglalkoznak azoknak a gazdasági és társadalmi tényezőknek az elemzésével, amelyek meghatározták a szakmai munkájukat, és a mentális egészségügyi problémákat egy olyan társadalom kontextusába helyezték, amelyet szembenálló osztályérdekek osztottak ketté, miközben a társadalom egyre mélyebbre süllyedt a neokolonializmus önellentmondásaiba.²⁹ A CDI képzési anyaga három részre osztotta a szakmai felkészítést: az első két rész a pszichoanalízis és a marxizmus volt, a harmadik pedig az elmélet és a klinikai gyakorlat kapcsolatával foglalkozott. Ez utóbbi magába foglalta a diákok kórházakban, egészségügyi központokban és klinikákon végzett gyakorlatának szupervízióját, miközben a szakszervezeti tevékenységekben való részvételre buzdított ezekben az intézményekben. A CDI végül rövid életűnek bizonyult, nem élte túl a terror politikájának erősödését a hetvenes évek közepén. Ennek ellenére, több figyelemre méltó résztvevő szerint, a CDI fontos szerepet látott el. Egy időre megtörte a mentálhigiénés dolgozók különböző csoportjainak rétegzettségét és töredezettségét, és egy szervezetbe integrálta őket; megmutatta, hogy minimális költségekkel is el lehet sajátítani a pszichoanalitikus elméletet és technikákat a hivatalos intézeten kívül; és azt is, hogy az analitikus elméletet és technikákat minden társadalmi osztály kezelésére lehet alkalmazni, a legkülönbélebb körülmények között. A pszichoanalitikus aktivisták számára a CDI megvalósította a marxizmus és pszichoanalízis konvergenciájáról szóló történelmi vita konkrét aspektusainak alkalmazását.

Nem minden kilépőt vonzott ez a kezdeményezés. Kesselman például ugyan hiteles erőfeszítésnek tartotta Marx és Freud ötvözését, de ez nem elégítette ki saját igényeit a társadalmi válságra való reagálással kapcsolatban. Számára két lehetőség volt: olyan aktivizmus, ami a pszichoanalitikus tudás átadására fókuszál, vagy pedig politikai aktivizmus a külvárosi szegénynegyedekben és a munkásmozgalomban – és ő az utóbbit választotta. Az ő és társai számára fontosabb volt orvosi tudásuk szolgálatba állítása a munkásokat kezelő közkórházakban vagy a Munkások Általános Szövetségén keresztül. Ebben a közegben analitikus tudásuk segítette őket a betegekkel és kollégáikkal való kapcsolataikban, és sokszor lehetővé tette, hogy konfliktusokat kezeljenek politikai helyzetekben.

Társadalmi elköteleződésük elmélyítésének lehetőségei megsokszorozódtak 1973-74-ben, amikor rövid intermezzo következett be az argentin katonai kormányzásban. Ez a politikai nyitás közel hét év regresszív vagyoni újraelosztás és tekintélyelvű katonai uralom után következett be, amely a középosztálynak és a munkásosztálynak a rendszertől való elidegenedését vonta maga után. Sem az uralkodó osztálynak, sem a katonaságnak nem sikerült teljes politikai uralmat gyakorolnia a beteg társadalom felett, és a forradalom jeleit félelemmel figyelték. A színpalak mögött várakozott Juan Perón, a Madridba száműzött politikus, akire az elit, a hadsereg és a nemzetközi

²⁹ M. Braslavsky és C. Bertoldo: *Alpuntos para una historia reciente del movimiento psicoanalítico argentino*. In: Langer et al., *Cuestionamos II*.

szövetségesek a forradalom megakadályozásának egyetlen reményeként tekintettek. A peronista közép- és munkásosztály baloldali szárnya úgy hitte, Perón radikális társadalmi átalakulást hozna. 1973 júniusában, miután a demokratikus választásokon egy peronista vezetésű progresszív koalíció került hatalomra, Juan Perón tizennyolc év száműzetés után visszatért Argentínába.

A következő hónapokat kirobbanó optimizmus és reményteli hangulat jellemezte, ami tömeges mozgósításban és politikai szerveződésben nyilvánult meg. A pszichoanalitikusok nagy számban voltak jelen a radikális politikai nézeteket képviselők között. A FAP tagjai bementek a politikai foglyok számára fenntartott legfontosabb, legmagasabb védelmi fokozatú börtönbe, hogy megvizsgálják és leleplezzék a foglyok kínzását, valamint dokumentálják azokat a módszereket, amelyekkel a fogvatartott forradalmár nők közösen nevelték csecsemőiket és kisgyermeküket a börtönben. A CDI aktivistái számos bolíviai és chilei menekültnek adtak szállást, akik brutális katonai puccsok után menekültek el hazájukból. Politikai foglyokat kezeltek, akiket a sokéves katonai uralom alatt börtönöztek be Argentínában. Egyre többen dolgoztak közintézményekben, kórházakban és egészségügyi központokban, ahol kutatásokat végeztek, kurzusokat és szupervíziót tartottak kollégáiknak, különösen a csoportos analitikus kezeléseik során. A FAP és a Mentálhigiénés Dolgozók Szervezetének tagjai munkások által lakott és hajléktalanok által elfoglalt lakóterületekben dolgoztak egészségügyi projekteken vagy közklinikákon, amelyeket progresszív és baloldali politikai szervezetek indítottak el. Olyan beavatkozásokat dolgoztak ki, amelyekben nondirektív analitikus technikák alkalmazásával próbálták elérni, hogy munkásosztálybeli klienseik megértsék a tudattalan fájalmukért és dühükért felelős osztályellentéteket és nemi egyenlőtlenségeket.³⁰ Emellett továbbra is erősen jelen voltak azokban a szakszervezetekben, közösségekben, politikai pártokban és csoportokban, amelyek azt hangsúlyozták, hogy fontos az emberek politikai önszerveződése az átfogó politikai-gazdasági változások követelésében Argentínában. Társadalmilag tudatos állampolgárokként léptek fel, akik pszichoanalitikus képzettségük és tapasztalataik révén hatással tudtak lenni az emberek küzdelmére, hogy megszabaduljanak a társadalmi aktivitás pszichológiai akadályaitól.

Am a politikai analitikusok és a korszak más radikálisai közül sokan nem ismerték fel, milyen rövid lesz ez a politikai nyitás. A folytatódó gazdasági válság és erősödő osztály-ellentétek egyre nagyobb katonai és félkatonai elnyomást hoztak, és a politikai aktivisták eltűntetések, kínzások és gyilkosságok célpontjaivá váltak. A halálbrigádok célpontjaivá vált politikailag aktív analitikusok és mentálhigiénés szakemberek nem tudták nyíltan folytatni a munkájukat. Új prioritások léptek előtérbe, a politikai elnyomás áldozatainak igénye megnőtt a progresszív analitikusok által kínált pszichoterápiára. Ellentétben azzal, hogy a politikailag aktív analitikusok közvetlenül bevonódtak a drámai társadalmi válságba, volt kollégáik az APÁ-ban elégedetten tekintettek önmagukra, úgy vélvén, hogy elérték a semlegesség kitűzött célját, amelyről mindig is azt gondolták, hogy a pszichoanalízis tudományosságának szükséges feltétele. 1975-ben a társaság elnöke büszkén jelentette ki: „Általában szinte lehetetlen egy intézménynek visszatartania magát attól, hogy az intézményen belül is

³⁰ M. Langer és A. Siniego: *Psicoanalisis, lucha de clases y Salud mental*. Kézirat, Mexikóváros, 1975.

reprodukálja az aktuális társadalmi, gazdasági és politikai viszonyokat. Mégis, tudományos érdeklődésünk és kreatív kapacitásaink relatív autonómiája lehetővé tette számunkra, hogy megfelelően fejlődjünk és működjünk a helyzet minden komplexitása és nehézsége ellenére... végül Erősz győzedelmeskedett.”³¹

A helyzet iróniája, hogy az APA elnöke ezt a kijelentést az 1973 márciusában bekövetkezett katonai puccs előestéjén tette. Ekkor már az APA tagjainak is fel kellett ismerniük, hogy rájuk is nagy hatással lesz az az erősen traumatikus helyzet, amelyet a hadsereg „Piszkos Háborúja” idézett elő, és hogy „Erősz” le fogja győzni az állami terror félelmetes brutalitása. A politikailag aktív analitikusok, akik tagadták a semlegesség lehetőségét, a rendszer belső ellenségeinek számítottak. A katonai és civil elit el akarta törölni a peroni rendszer káoszát és korrupcióját, egy olyan elnyomó államért cserébe, amely szabad kezét ad a nyitott piacgazdaság fő játékosai számára. A katonai hatalom arra a meggyőződésre jutott, hogy Marx és Freud a nyugati keresztény civilizáció fő ellenségei. Számukra a tömegek és a nevükben fellépő képviselőik az alárendelt kapitalizmus ellenségei, fertőző felforgatók voltak, akiktől csak a teljes megsemmisítés tudja megszabadítani a rendszert. A „nemzet biztonsága” lett a következő hét év drákói politikájának központi ideológiai igazoló eleme.

Pszichoanalízis az állami terror idején

Az analitikus közösség szenvedett az állami terror igája alatt. Néhány analitikus eltűnt, volt, akit megöltek, és sokan száműzetésbe kényszerültek. Akik túléltek, olyan körülmények közé kerültek, amelyek alapjaiban veszélyeztették a pszichoanalízis gyakorlásának lehetőségét. A szabad gyülekezés, ami a tevékenységet alapvetően lehetővé tette, gyakorlatilag lehetetlenné vált. A pszichológiai elfojtás úrt képzett a kliensek elmeállapotában, mivel a pszichés és társadalmi valóság bizonyos vonatkozásainak tudatosítása egyszerűen túl fájdalmas vagy veszélyes volt. Ráadásul általánosan jellemezte az emberek viselkedését ebben az időszakban az olyan információk tudatos elhallgatása, amelyek veszélyt jelenthetnek önmagukra vagy a családjukra nézve, és ez nem szűnt meg az analitikus rendelőbe való belépéskor.

Az egyik legfrusztrálóbb és legnehezebb helyzet az analitikusok számára az volt, amikor az állami terror embereket eltüntető politikájának hatásai miatt kezeltek valakit. Ez a baljós gyakorlat egyfelől a folyamatos fenyegetettség állapotába taszította a lakosságot, így sokan állandó zavarodottságban éltek, paranoid-skizoid szorongásokkal, amelyek akadályozták vagy korlátozták mentális működésüket. Másfelől azok, akik átérték szeretteik eltűnését, legjobb esetben is csak részlegesen tudtak végigmenni a gyász folyamatán, amely a traumatikus veszteséget követő egészséges mentális működéshez szükséges. Ellentétben azzal, amikor egy rokon vagy közeli barát meghal – ami általában a halott élete és halála jelentőségének elismerésére serkenti a közösséget –, amikor valakit az állami terror tüntet el, a családok és barátok a rémülettel bizonytalanság állapotába kerülnek, a pszichológiai lezárás lehetősége nélkül. A gyászmunka a valóság elismerését és a többé nem létező személytől való

³¹ APA: *Asociación Psicoanalítica Argentina, 1942-1982.*

szeparációt követeli meg. Ez a fajta pszichés szeparáció, ami lehetővé teszi az elvesztett tárgy fokozatos elengedését és az élet újrakezdését a jelenben, nem lehetséges akkor, amikor egy családtagot eltűntnek nyilvánítanak. Az egyén egyszerűen eltűnik, és nem lehet bizonyosságot szerezni a hollétéről. A család szörnyű konfliktust él át: a férj, feleség, szülő vagy gyermek nem gyászolhat fenyegető büntudat nélkül, mert a halál bizonyossága híján a családtagok továbbélése egyenértékű az eltűnt családtag meggyilkolásával.³² Másfelől továbbélni és fenntartani az eltűnt személy mentális reprezentációját, életben tartani őt, mély lelki szenvedést okoz.³³ Az eltűnt személy sorsáról való nem tudás intrapszichikus elaborációt idéz elő, többek között fantáziákat az eltűnt személy lehetséges testi és lelki kínzásáról, amely fantáziák a titkos koncentrációs táborok és más kínzóközpontok létezéséről való tudáson alapulnak. Ezek a fantáziák akut szorongást okoznak, és az a vágy, hogy az illető megszabaduljon a kínzástól, a családtagban az áldozat halálának kívánását idézheti elő, ami viszont elviselhetetlen büntudatot okoz. A család életét érintő döntéseket befagyasztják, mert a család vár az eltűnt visszatérésére. Valójában a katonai diktatúra többféleképpen is arra kényszerítette a családokat, hogy ők maguk nyilvánítsák halottnak az eltűnteket. Például ha a családnak olyan pénzre vagy vagyonra volt szüksége, ami az eltűnt nevében volt, alá kellett írniuk egy hivatalos dokumentumot, amelyben deklarálták a halálát. Sok olyan argentin emberben, akiket ez a dilemma érintett, ennek a megakasztott gyászolásnak a pszichés gyötrelme látszólag ettől független tüneteket idézett elő, többek között pszichoszomatikus betegségeket, személyes konfliktusokat, képtelenséget az egészséges kapcsolatok fenntartására, vagy elidegenedést a közvetlen társas közegetől vagy a társadalomtól úgy általában. Az egyéni analitikus kezelések csak részben tudták kiszolgálni a hasonló traumákat átélő, elidegenedett személyek igényeit, és legjobb esetben is csak katarzisz, nem gyógyulás volt elérhető az ilyen esetekben.³⁴

Az analitikusok munkája más módokon is korlátozódott. Gyakran az általa is megtapasztalt személyes és társadalmi traumákról szóló klinikai anyag akadályozta az analitikust abban, hogy úgy hallgassa a kliensét, hogy közben ne a saját aggodalmaira, konfliktusaira, félelmeire asszociáljon. Így egyre nehezebb volt az analitikus szerepét betölteni. Túl ezen, a kliens élete olyan részleteinek megismerése, amelyek érdekelhették a hatóságokat, kiszolgáltatta az analitikust a letartóztatás, kínzás és halál kockázatának. Néhány analitikus át is élte az elnyomás e formáit, közvetlenül a munkájához kapcsolódóan. Volt, hogy kezelés közben megszállták analitikusok rendelőit és letartóztatták a klienseket, akik közül néhányat soha többé nem láttak. A progresszív analitikusok sosem tudhatták biztosan, hogy a kliens nem besúgó-e. Nem alkalmazhatták többé szakértelmüket az általuk és klienseik által megélt társadalmi válság elemzésére és megírására sem, mert a kritikus íráskor megjelentetése katonai és félkatonai támadások célpontjává tette őket. Az egyik prominens analitikus a mindent

³² M. L. Pelento és J. B. De Dunayevich: La desaparición: su repercusión en el individuo y en la sociedad. *Revista de Psicoanálisis*, 1985, 42: 1391-1397. Lásd még: J. Simpson és J. Bennett: *The Disappeared and the Mothers of the Plaza* (New York: St. Martin's Press, 1985) és Nunca Mas: *Report of the Argentine National Commission on the Disappeared* (New York: Farrar Straus Giroux, 1986).

³³ Interjú Janine Puget argentin pszichoanalitikussal, Buenos Aires, 1990. augusztus 6.

³⁴ J. Puget: Social Violence and Psychoanalysis in Argentina. *Free Associations*, 1988, 13: 84-140. Lásd még: J. Corradi: Terror in Argentina. *Telos*, 1982-83, 54: 61-76; J. Petras: Political Economy of State Terror: Chile, El Salvador, and Brazil. *Crime and Social Justice*, 1987, 27-28: 88-98.

átható öncenzúrával kapcsolatban megjegyzi, hogy ő és társszerzője „elfelejtettek” írni könyvükben az eltűntek családjával a diktatúra utolsó éveiben végzett munka fontos tapasztalatairól. Amikor ezt később észrevette, az „elfelejtést” azzal magyarázta, hogy még a katonai uralom vége után is élt bennük a tudattalan félelem az állami terrortól.³⁵

Ugyanakkor volt néhány analitikus, aki dacolt a lehetséges megtorlás veszélyével, és aktív tagja lett az emberi jogi szervezeteknek, amelyek az 1980-as évek elején kezdtek megjelenni. Külön meg kell említeni azokat az analitikusokat, akik szorosan együttműködtek a *Plaza de Mayo Anyái* nevű csoporttal, mert fontos meglátásaik voltak a politikai aktivizmusnak az állami terror áldozataira gyakorolt pozitív pszichológiai hatásáról. Azok a nők, akik aktivistaként részt vettek a katonai uralom elítélésében és eltűnt fiaik, lányaik és unokáik visszatérésének követelésében, csoportként jobban tudtak az elszenvedett traumáikon dolgozni és az állami terror általános hatásaival megküzdeni, mint férjeik és azok az anyák, akik nem vettek részt a veszteségeikért felelős politikai hatalommal szembeni szervezett konfrontációban.³⁶ Diana Kordon és kollégái szerint a Plaza de Mayo Anyái jelentősége az állami terror céljának, az elhallgattatás, a terror társadalmi tagadásának kontextusában érthető meg. A szerzők a „csend uralmának” való behódolás patológikus hatásaiként írják le az extrém disszociáció jelenségét, a valóság tagadását, a gyerekek tanulási nehézségeit és fantázia-világuk elszegényedését, az akut családi kríziseket, és így tovább. Az Anyák mozgalmának értéke, hogy visszautasították a zsarnoki állam feltételeit, megnevezték a felelősöket gyermekeik eltüntetéséért, és elszámolást követeltek a felelősöktől. Szlogenjeik is kifejezik ezt az álláspontot: „Élve kell előkerülniük!” „Élve vitték el őket, élve akarjuk visszakapni őket!” „Büntetést a bűnösöknek!” Csoportos tevékenységükben feladták az „én és a fiam/lányom” narcisztikus kettősét a minden eltűnt gyermek közös ügyéért. Nem bosszút akartak állni, tevékenységük túlmutatott a megtorláson. A törvényes rend visszaállítását követelték, amely nem ad helyet az önkényességnek. Elfoglalták azt a teret – a Plaza de Mayót –, ahol az argentinok évszázadok óta összegyűltek, amikor politikai jogokért küzdöttek. Éveken keresztül minden csütörtökön ide vonultak fel fehér zsebkendővel, amelyek a békét és a pelenkát – az anya-gyerek egység örök jelképét – szimbolizálták és az eltűntek nagyméretű fotóival, amelyek azt az üzenetet közvetítették, hogy a gyermekeik igenis jelen vannak.³⁷

Kordon és kollégái együtt dolgoztak az Anyákkal, terápiás szolgáltatásokat ajánlottak fel szükség és igény szerint, gyakran nem tradicionális helyszíneken és díjmentesen. Azt állítják, ezek az anyák részben azért voltak képesek feldolgozni szeretteik traumatikus elvesztését, mert az aktivista csoport új privilegizált tárggyá vált, és új jelentést kaptak számukra a családon túli kapcsolatok. Sokan közülük az otthon szűk világából jöttek a szolidaritás új, aktív formáit megtalálni, s életükben először aktív társas lényként definiálták magukat. Ahogy Kordon kollégái fogalmaztak: „Az igazságért és igazságosságért való küzdelem másféle kapcsolatot jelent a tárggyal... [és] az éniideal rendszere megváltozott: anyának lenni most már azt

³⁵ Interjú egy argentin pszichoanalitikussal, Buenos Aires, 1990. március.

³⁶ Interjú Diana Kordon és Dario Lagos argentin pszichoanalitikusokkal, Los Angeles, 1989. december.

³⁷ Diana R. Kordon és Lucila I. Edelman: *Efectos psicologicos de la represion politica* (Buenos Aires: Sudamericana-Planeta, 1986).

jelenti, hogy »minden gyerekért harcolunk« vagy »az életért harcolunk.«³⁸ Ez az élmény gyógyító, pontosan azért, mert a traumatikus veszteséget elszenvedett egyén nem szakad el a csoporttól. A vesztesége nem egyéni, történeti kontextusától és a kollektív folyamattól van megfosztva, hanem része a politikai küzdelemnek, amely előidézte, és amely most elősegítheti a jóvátételt. A túllépés az elszigeteltségen és a történelmi aktorként cselekvés az, ami sok argentin analitikus szerint alapvető fontosságú az állam által okozott traumák patológikus hatásainak gyógyításában. Az egyik jelentős analitikus a saját tapasztalatával illusztrálja ezt a meggyőződést. Kisebbik fia eltűnése után újra analízisbe kezdett járni, hogy megbirkózzon elviselhetetlen aggodalmával. Egy idő után rájött, hogy az egyéni analízis nem adekvát módszer arra, hogy elősegítse azt a speciális gyászmunkát, amin a szeretteik eltűnését megelőknek kellett keresztülmenniük. Csak amikor felajánlotta segítségét egy munkáscsalád közösségnek, akiknek többsége hasonló veszteségeket szenvedett el, mint ő, akkor találta meg a módját annak, hogy visszatérjen az életébe, és olyan kontextusba integrálja a veszteségét, amely jelentést és értelmet adott neki.

Egy utolsó megjegyzés a terápiás semlegesség kérdéséhez. Ha visszaemlékszünk, a hatvanas évektől a politikailag aktív analitikusok azt vallották, hogy az analitikus semlegesség lehetetlen, különösen a civil társadalom elleni átfogó katonai és félkatonai támadások közepette. A hetvenes évek közepére ez a nézőpont nagyobb jelentőséget kapott, ahogy egyre több mentálhigiénés szakember találta magát szembe olyan kliensekkel, akiket az állami elnyomás traumatizált. Akár a Plaza de Mayo Anyáival dolgoztak Argentínában, akár száműzetésben menekülteket segítő szervezetekkel, az analitikusok rájöttek, hogy nyílt azonosulásuk az emberi jogi mozgalmakkal segít abban, hogy klienseik megbízzanak bennük, és így működő szövetséget alakítsanak ki, amely elősegíti a pszichés gyógyulás nehéz folyamatával való megküzdést. Az extrém politikai elnyomás nyilvánvalóvá teszi a semlegesség lehetetlenségét, mind a politika, mind a szakma területén. A radikális afro-amerikai mozgalom kifejezésével, vagy a probléma része vagy a megoldás része vagyunk. Sok analitikus rájött, hogy amikor európai holokauszt-áldozatokkal dolgozott, pozitív terápiás hatása volt annak, ha a kliens megtudta, hogy a terapeuta is holokauszt túlélő.³⁹ Hasonlóan könnyen megérthető, hogy az állami terror áldozatainak miért nehéz megbízniuk olyan terapeutában, aki nem tiltakozott a terror ellen, és így részesévé vált annak a politikai rendszernek, amely felelős a fájdalmukért. Azok az argentin analitikusok, akik a nyolcvanas évek eleje óta aktív emberi jogi szervezetekkel dolgoznak együtt, úgy vélik, terápiás munkájukhoz hozzáad a demokratikus társadalom iránti nyílt elköteleződésük és az elnyomó politikai erők egyértelmű elutasítása. Értelmezésük szerint a terapeuta és a kliens között kötelék jön létre azáltal, hogy mindketten az állami terror áldozatai voltak a múltban, és még lehetnek a jövőben. Ez a kötelék nemcsak hogy nem nehezíti meg, hanem épp ellenkezőleg, amikor analizálhatóvá válik, erősíti a munkakapcsolatot terapeuta és kliens között, és segíti a terápiás folyamatot. A traumatikus élmények feldolgozása, a társadalmi reintegráció problémája, valamint a jelen és jövőbeli tervek újragondolása

³⁸ Uo.

³⁹ Anna Orenstein: The Holocaust: Reconstruction and the Establishment of Psychic Continuity. In: Arnold Rothstein (szerk.): *The Reconstruction of Trauma: Its Significance in Clinical Work* (New York: International Universities Press, 1986).

olyan feladatok, amelyek a klienst és a terapeutát egyaránt érintik.⁴⁰ A terapeuta semlegessége abban nyilvánul meg, hogy lojális a terápiás vállalkozás iránt, amely minden klienst arra ösztönöz, hogy megtalálja saját útját a pszichés átalakuláshoz, a terapeuta manipulációja, javaslatai, tanácsai nélkül.⁴¹ A feladat kihívása abban az erőfeszítésben rejlik, hogy a terapeuta ilyen körülmények között is tudatos maradjon az indulatáttétel és viszontáttétel összetettségével kapcsolatban, és hogy alkalmazni tudja az analitikus elveket és folyamatokat az állami terror által előidézett drámaian sokrétű szituációkban is.

A pszichoanalitikusok az argentin társadalom más rétegeivel együttműködve kivették a részüket a bűnösök elítéléséből és a társadalmi trauma felismeréséből, ami több generáció szellemét és szívét megégette. Akár ottmaradtak és túléltek a Pizkos Háborút, akár életüket féltve elmenekültek, majd a demokrácia újraéledésekor visszatértek, hozzájárultak az állami terror pszichológiai hatásairól szóló tudományos diskurzushoz. Akár az APA tagjai maradtak, akár elhagyták az intézményes pszichoanalízist, nagy láthatóságot hoztak szakmájuknak. Cikkeket és könyveket írtak, kongresszusokat szerveztek, rádióban és televízióban nyilatkoztak, emberi jogi aktivisták voltak, és tevékenységeikkel részévé váltak annak a nyilvános diskurzusnak, amely abban próbál segíteni az argentinoknak, hogy feldolgozzák az állami terror társadalmi és pszichés következményeit.

Rédai Dorottya fordítása

⁴⁰ Interjú Eugenia Weinstein chilei pszichológussal, Los Angeles, 1986; Rosaria Dominguez és Eugenia Weinstein: Aiding Victims of Political Repression in Chile: A Psychosocial and Psychotherapeutic Approach. Kézirat, 1985.

⁴¹ Interjú Juan Carlos Volnovichsal, Havanna, Kuba, 1990. február.